

В. П. Марчук,

канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів та кредиту

Севастопольського інституту банківської справи Української академії

банківської справи Національного банку України,

В. В. Воробйова,

головний спеціаліст Севастопольського міськвиконкому

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ АКТИВІВ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ

У статті розглядається розвиток діяльності недержавних пенсійних фондів після вступу в дію Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та прогнозуються активи фондів за різних варіантів розвитку основних макроекономічних показників економічного та соціального розвитку України до 2015 року.

The article deals with the development of private pension funds after the entry into force of the Law of Ukraine "On the private pension system" and projected assets of funds under different scenarios of macroeconomic indicators of economic and social development of Ukraine in 2015.

Ключові слова: *недержавні пенсійні фонди, загальні активи недержавних пенсійних фондів, інвестування активів, інвестиційний дохід, сценарії розвитку економіки.*

Keywords: *pension funds, total assets of private pension funds, investment assets, investment income, scenarios of economic development.*

Вступ. Одним із найважливіших здобутків України протягом останніх років є реформування пенсійної системи з метою підвищення рівня соціального захисту населення. У сфері пенсійного забезпечення це

проявилось в запровадженні з 2004 року приватного (недержавного) пенсійного забезпечення, що спричинило появу якісно нових суб'єктів права - недержавних пенсійних фондів (далі - НПФ), яким властивий особливий цивільно-правовий статус. У деяких розвинутих західних країнах вартість активів недержавних пенсійних фондів більші вартості валового внутрішнього продукту цих країн, та є важливим довгостроковим джерелом інвестування у фінансовий та реальний сектор економіки. Тому виникає потреба аналізу діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні за останній період та прогнозування вартості активів цих фондів на короткострокову перспективу.

У підготовці роботи використовуються такі нормативні акти, як Закони України «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про пенсійне забезпечення», статистичні дані Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Національної комісії з цінних паперів на фондовому ринку, Державної служби статистики України тощо. Різні аспекти розвитку недержавного пенсійного забезпечення розглядалися у працях В. Базилевича, С. Брагіна, В. Гордієнко, Ю. Драбкіна, А. Камінського, Д. Леонова, С. Лондар, Л. Лондар, О. Макаренко, Л. Момотюк, С. Науменкової, Д. Полозенко, Г. Терещенко та інших. При дослідженні використовувались методи, що запропоновано у працях В. В. Вітлінського, О. В. Кустовської, Г. В. Присенко, Є.І. Равіковича та Г. Г. Канторовича.

Постановка задачі. Метою дослідження є створення моделі розвитку основного показника НПФ – загальних активів – при різних варіантах розвитку основних макроекономічних показників в Україні до 2015 р. Для досягнення зазначеної мети необхідно було розглянути теоретичні концепції створення систем недержавного пенсійного забезпечення, провести дослідження розвитку цієї системи за 2005–2011 роки. У процесі дослідження розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні використовуються такі методичні інструментарії: гіпотетично–індуктивний

метод, зведення, кореляційно–регресивний аналіз, трендів, ex-post-прогнозу, сценаріїв та інші.

Результати. Протягом 2005-2010 рр. обсяги пенсійних активів, накопичених приватними фондами 13-ти найбільших ринків світу, коливалися в межах 20-25 трлн. доларів США. За станом на 01.01.2010 р. цей показник становив 23,3 трлн. доларів США (на 2,9 трлн. доларів, або на 15% більше, ніж роком раніше, що свідчить про суттєву компенсацію падіння вартості активів, яке мало місце у найбільш кризовому 2008 році). На 01.01.2010 року загальні пенсійні активи найбільших країн світу становили 70% від їх ВВП, тоді як у 2008 році вони дорівнювали 58%. Найбільший відсоток пенсійних активів відносно ВВП у: Нідерландах (120%), Швейцарії (113%), США та Австрії (93%) [2] .

В Україні ж активи недержавних пенсійних фондів становлять усього 0,16 мільярда доларів, або 0,1% від ВВП.

Недержавні пенсійні фонди є активним суб'єктом світового ринку капіталу, оскільки трансформуючи вільні кошти домогосподарств та підприємств у інвестиції, НПФ виступають джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів для розвитку економіки, що, як показує досвід багатьох країн, сприяє економічному зростанню. Соціальна функція НПФ проявляється в тому, що такі фінансові інститути мають можливість формування персоніфікованого матеріального забезпечення індивіда в старості, як за його власною ініціативою, так і з ініціативи зацікавлених у цьому осіб (роботодавців, професійних об'єднань). Для корпоративного сектору НПФ надають інструментарій управління трудовими ресурсами, що дає змогу заохочувати та стимулювати кваліфіковані кадри [4] .

У 2004 р. набув чинності Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», що заклав правові підвалини діяльності недержавних пенсійних фондів та інших фінансових установ, які надають пенсійні послуги [15] .

З метою запровадження системи оцінки фінансового стану недержавних пенсійних фондів та оприлюднення результатів такої оцінки

розпорядженням Державного комітету з фінансових послуг затверджено «Положення про оприлюднення інформації про діяльність недержавного пенсійного фонду», яке набуло чинності з 1 січня 2009 року.

На виконання цього розпорядження, за підтримки Проекту АМР США «Розвиток ринку капіталу», було запроваджено електронну систему оприлюднення інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів на офіційному веб-сайті Державного комітету з фінансових послуг, що дозволило здійснювати порівняння показників діяльності фондів, рівня доходності пенсійних активів та надійності їх збереження. Щоквартально на цьому сайті оновлюється інформація про підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Таблиця 1 характеризує динаміку основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні.

Таблиця 1 - Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів України за 2005-2011 рр.

Показники	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Внесено до Державного реєстру фінансових установ інформацію про НПФ	54	79	96	110	108	101	97
Вкладників у НПФ, осіб	24052	29472	42315	48399	49804	56139	61600
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	88.4	193.3	278.7	482.5	497.1	569.2	594.6
Пенсійні внески, млн.грн.	36.4	119.7	234.4	582.9	754.9	925.4	1 102.0
Пенсійні виплати, млн.грн.	1.8	4.0	9.1	27.3	90.1	158.2	208.9
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб		3.9	5.5	10.9	28.1	47.8	63.1
Сума інвестиційного доходу, млн.грн.	9.7	23.4	68.1	86.8	236.7	433.0	559.9
Загальні активи НПФ, млн.грн.	46.2	128.0	280.7	612.2	857.9	1 144.3	1 386.9

Джерело: Річні звіти Держфінпослуг

Система недержавного пенсійного забезпечення протягом останніх років розвивається досить динамічно. Станом на 01.01.2012 р. у Державному

реєстрі фінансових установ міститься інформація про 97 недержавних пенсійних фондів та 40 адміністраторів НПФ (у 2005 році – 54 і 37 відповідно). Кризові явища у фінансовому секторі 2008-2009 рр. призвели до скорочення чисельності неконкурентоспроможних недержавних пенсійних фондів, але кількість вкладників, учасників та пенсійних внесків в цілому по системі НПФ збільшилась.

У 2011 р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 75 044 пенсійні контракти з 61 600 вкладниками, з яких 2 443 (або 4,0% від загальної кількості вкладників) – юридичні особи, на яких припадає 1 051,2 млн. грн. пенсійних внесків (95,4% від загального обсягу пенсійних внесків в системі НПФ), та 59 157 вкладників (або 96,0% від загальної кількості вкладників) – фізичні особи. При цьому порівняно з кінцем 2005 року кількість контрактів з юридичними особами зросла на 62%, а з фізичними особами – у 2,8 разів.

Протягом 2005-2011 років кількість учасників НПФ відповідно до укладених контрактів збільшилася у 6,73 разів, і станом на 01.01.2012 становила 594,6 тис. осіб.

Протягом 2005-2011 років зріс обсяг сплачених пенсійних внесків. Так, станом на 01.01.2012 загальна сума пенсійних внесків становить 1 102 млн. пенсійних внесків, що у 30 разів більше, ніж на кінець 2005 року.

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений термін) станом на 01.01.2012 становили 208,9 млн. грн., збільшившись з 2005 року більше ніж 115 разів.

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 01.01.2012 було здійснено пенсійних виплат (одноразово та на визначений термін) 63 096 учасникам, тобто 10,6% учасників від їхньої загальної кількості отримали пенсійні виплати, що зумовлено невеликою часткою учасників вікової групи пенсійного віку.

Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 01.01.2012 р. зросли на 34,1% і в цілому за час існування пенсійних фондів становлять 86,6 млн. грн., або 6,2% від загальної суми активів НПФ.

Основна частина витрат, що відшкодовується за рахунок пенсійних активів станом на 01.01.2012 р., припадає на винагороду за надання послуг з управління активами пенсійного фонду – 56 778,9 тис. грн., або 65,5% від загальної суми витрат. Витрати на оплату послуг з адміністрування пенсійного фонду становлять 19 626,2 тис. грн., або 22,7% від загальної суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів. Оплата послуг зберігача, який здійснює відповідальне зберігання активів пенсійного фонду, становить 4 104,4 тис. грн., або 4,7% від загальної суми витрат.

Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 01.01.2012 р. становить 1 386,9 млн. грн. Всього активи недержавних пенсійних фондів зросли у 30 разів у порівнянні з кінцем 2005 року, приблизно так як і пенсійні внески. При цьому пенсійні виплати збільшились більше ніж в 100 разів у зв'язку із збільшенням кількості населення, які досягли пенсійного віку (рис. 1).

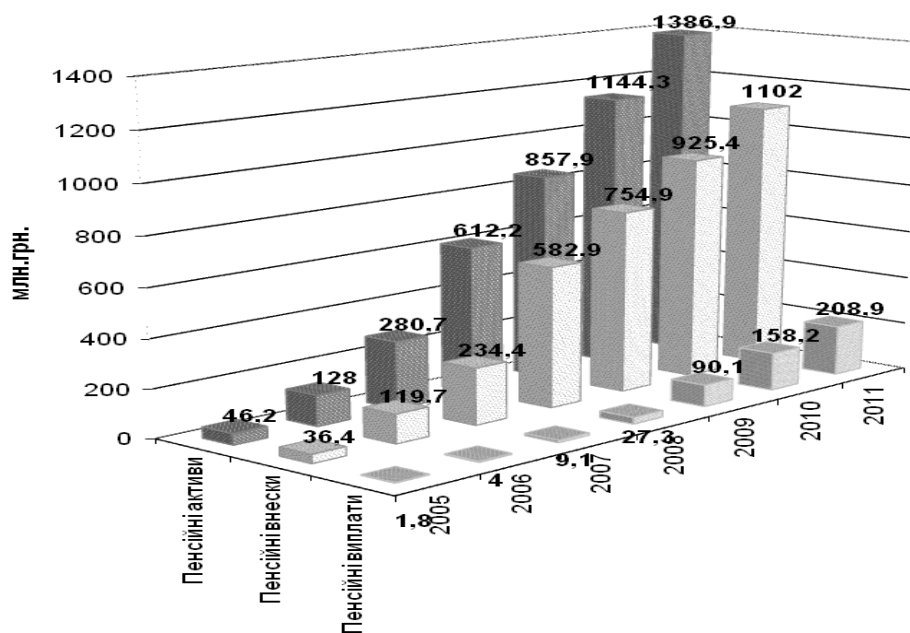

Рисунок 1 –Динаміка пенсійних активів, внесків та виплат НПФ за 2005–2011 рр.

Загальна сума доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 01.01.2012 р. становила 559,9 млн. грн. або 50,8% від суми залучених внесків (у 2005 році - 21%, у 2008 – 14,2%), збільшившись протягом 2011 року на 126,9 млн. грн., або на 29,3%.

Поки що суттєвим фактором, що продовжує стримувати зростання інвестиційного доходу НПФ, є незначний обсяг залучених пенсійних внесків для забезпечення можливості здійснення диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти.

Станом на 01.01.2012 р. переважними напрямками інвестування пенсійних активів є депозити в банках (29,5% інвестованих активів), облігації підприємств–резидентів України (25,0%), акції українських емітентів (18,4%) та цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (15,1%).

В цілому динаміку структури активів НПФ наведено на рисунку 2.

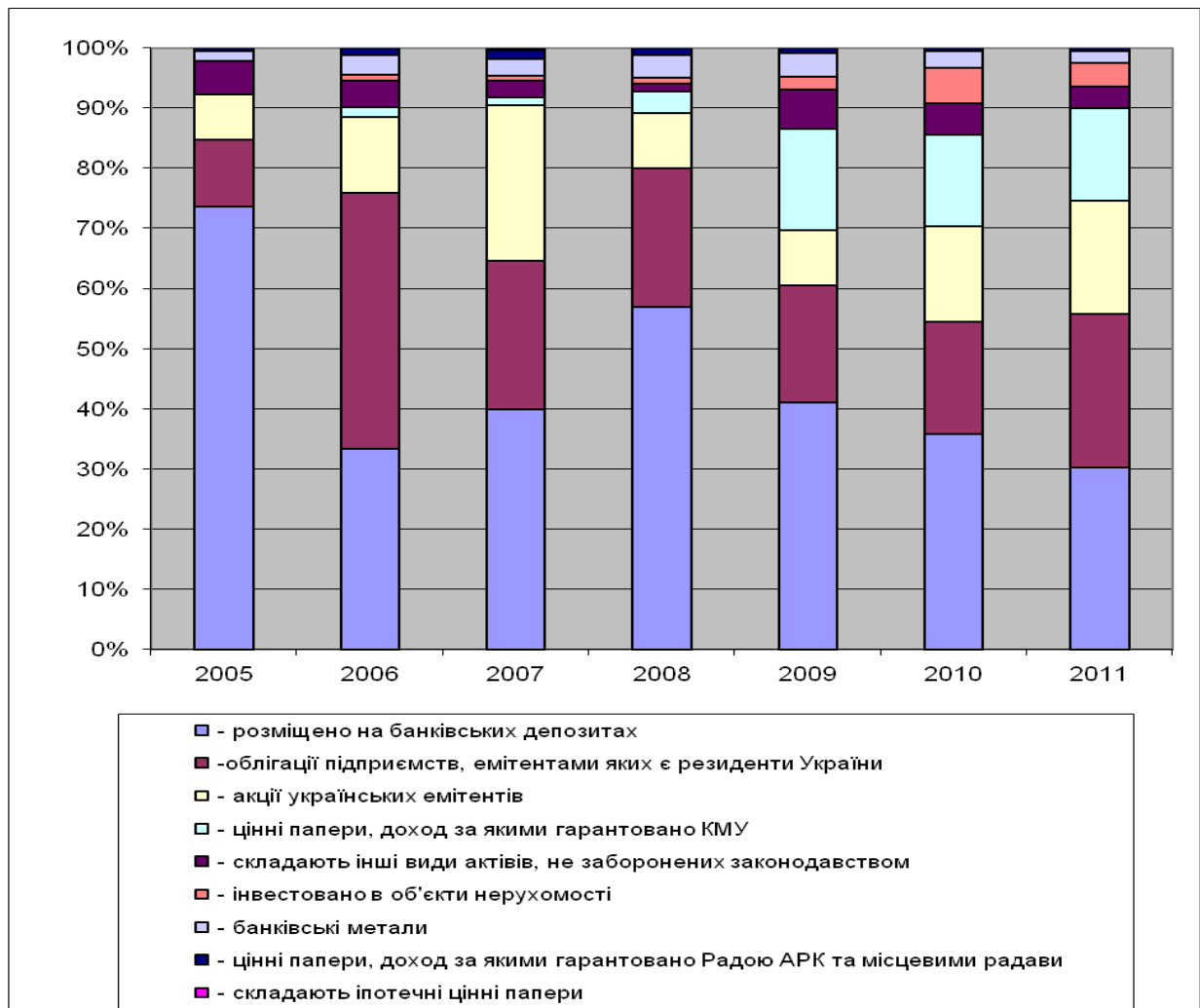

Рисунок 2 - Структура інвестованих пенсійних активів за різними напрямками інвестування за 2005–2011 рр.

Починаючи з 2009 року, структура інвестованих пенсійних активів значно змінилася. Так, спостерігається зменшення частки інвестицій,

розміщених на банківських депозитах (з 57% в 2008 році до 29,5% - в 2011). Одночасно збільшилась частка інвестицій у цінні папери, доход за якими гарантовано КМУ.

Для повного відображення результативності інвестиційної діяльності НПФ України необхідно розглянути динаміку суми інвестиційного доходу (рис 3).

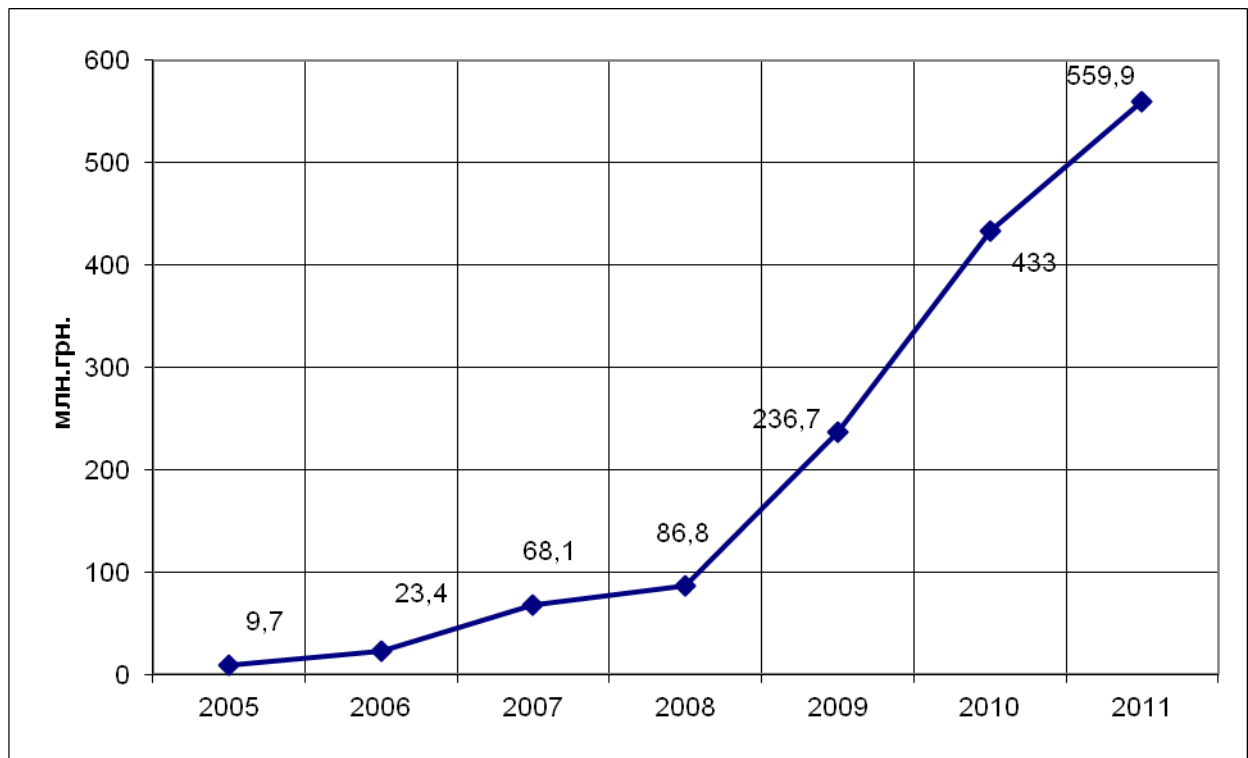

Рисунок 3 – Сума інвестиційного доходу НПФ за 2005 – 2011 рр.

Сума інвестиційного доходу НПФ після 2009 року зростала більшими темпами, ніж до даного періоду, що свідчить про значне підвищення ефективності діяльності НПФ в післякризовий період.

Прогнозування процесів, що здійснюються при функціонуванні недержавних пенсійних фондів – найважливіша і невідома частина складного процесу управління. Від нього значною мірою залежать економічні й соціальні наслідки макроекономічного розвитку, повнота використання трудових ресурсів.

Для визначення залежностей активів НПФ від макроекономічних показників, які характеризують обсяги та ефективність використання

економічних та людських ресурсів, нами було проведено математичну обробку первинних офіційних статистичних матеріалів Держкомстату.

Аналіз проводився гіпотетично-дедуктивним методом. Цей метод полягає у створенні системи дедуктивно пов'язаних між собою гіпотез. Гіпотеза є формою осмислення фактичного матеріалу, переходу від фактів до законів; це припущення про існування певних явищ і процесів, істотність якого невизначена, проблематична. Вона має ймовірний характер, в її формуванні беруть участь інтуїція, здогадка, уява, індуктивне узагальнення, досвід, кваліфікація. На основі її відбувається систематизація раніше накопичених знань і здійснюється пошук нових наукових результатів. З логічної точки зору гіпотетично–дедуктивний метод є ієрархічною системою гіпотез, ступінь абстрактності яких зростає з віддаленням від емпіричного базису [7].

При проведенні аналізу присутній високий рівень невизначеності і виникає необхідність прогнозувати не лише окремі показники, але й їх регресійні та кореляційні залежності.

Враховуючи те, що активи НПФ є важливим джерелом інвестування в фінансовий та реальний сектор економіки, цей показник було обрано як результативний, та відібрано тридцять зовнішніх показників, які гіпотетично впливають на результат.

Оцінюючи коефіцієнт кореляції і критерій Фішера для кожної з пар показників, були визначені показники з найбільшим впливом на активи. Це: загальна чисельність населення, кількість пенсіонерів, доходи населення у розрахунку на одну особу, середньомісячна заробітна плата найманих працівників, ВВП в розрахунку на одну особу.

Вибираємо термін прогнозування: виходячи з того, що прогноз ґрунтується на даних 2005-2009 років, тобто попередніх 5 років, прогнозування проводилось на подальші 3 роки – до 2015 року. Наявні дані 2010, 2011 років використаємо як контрольні для вибору моделі розвитку НПФ.

Для вибору сценаріїв здійснюємо прогнозування:

- на основі власних прогнозних розрахунків первинних показників (за методом найменших квадратів);

- використовуючи для первинних показників ВВП та середньомісячної заробітної плати найманих працівників прогнозні показники за песимістичним сценарієм на 2012-2014 роки згідно з показниками економічного і соціального розвитку України, затвердженими постановою КМУ від 31.08.2011 № 907 (далі – Постанова - 907) [17];

- використовуючи для первинних показників ВВП та середньомісячної заробітної плати найманих працівників прогнозні показники за оптимістичним сценарієм на 2012-2014 роки згідно з показниками економічного і соціального розвитку України за Постановою - 907.

При розрахунку прогнозних первинних показників знаходимо моделі їх розвитку як часових рядів. При виборі моделі застосуємо параметричні методи аналізу точності прогнозів. За результатами ex post - прогнозу розраховуємо показники точності для кожної зі знайденої можливої моделі, мінімізуючи ці показники визначаємо найімовірніші моделі для кожного первинного показника [13].

На засадах цих моделей прогнозуємо зміну первинних показників та загальних активів НПФ на 2012-2014 роки (табл. 2).

Таблиця 2 – Варіанти прогнозу динаміки загальних активів НПФ

Рік	Загальна чисельність населення, тис. осіб	Кількість пенсіонерів тис. осіб	Доходи населення на 1 особу, грн.	Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн.	ВВП на 1 особу, грн.	Загальні активи НПФ, млн. грн.
2005	46 958,74	14 065	6 332,1	806,0	9 372,0	46,2
2006	46 607,40	14 050	7 771,0	1 041,0	11 630,0	128,0
2007	46 509,40	13 937	10 126,0	1 351,0	15 496,0	280,7
2008	46 258,20	13 819	13 716,3	1 806,0	20 495,0	612,2
2009	46 053,30	13 750	14 372,8	1 906,0	19 832,0	857,9
2010	45 870,70	13 721	18 485,6	2 239,0	23 600,0	1 144,3
2011	45 706,10	13 738	21 249,5	2 633,0	28 805,8	1 386,9

За розрахунковими первинними показниками						
2012	45 626,57	13 713	21 477,2	2 860,5	30 257,5	1 440,3
2013	45 520,32	13 690	23 679,9	3 156,5	33 236,0	1 654,6
2014	45 434,01	13 670	25 882,6	3 452,5	36 214,5	1 870,1
За песимістичними показниками згідно Постанови-907						
2012	45 626,57	13 713	21 477,2	3 016,0	29 925,0	1 481,0
2013	45 520,32	13 690	23 679,9	3 433,0	31 272,3	1 895,1
2014	45 434,01	13 670	25 882,6	3 867,0	32 585,8	2 314,4
За оптимістичними показниками згідно Постанови-907						
2012	45 626,57	13 713	21 477,2	3 130,0	30 674,5	1 389,2
2013	45 520,32	13 690	23 679,9	3 647,0	32 668,4	1 724,1
2014	45 434,01	13 670	25 882,6	4 217,0	35 281,8	1 984,3

Джерело: статистичні данні Держкомстату, Держфінпослуг та власні розрахунки

Розглянемо графічне зростання загальних активів НПФ на подальші 3 роки за різними сценаріями соціально–економічного розвитку (рис. 4).

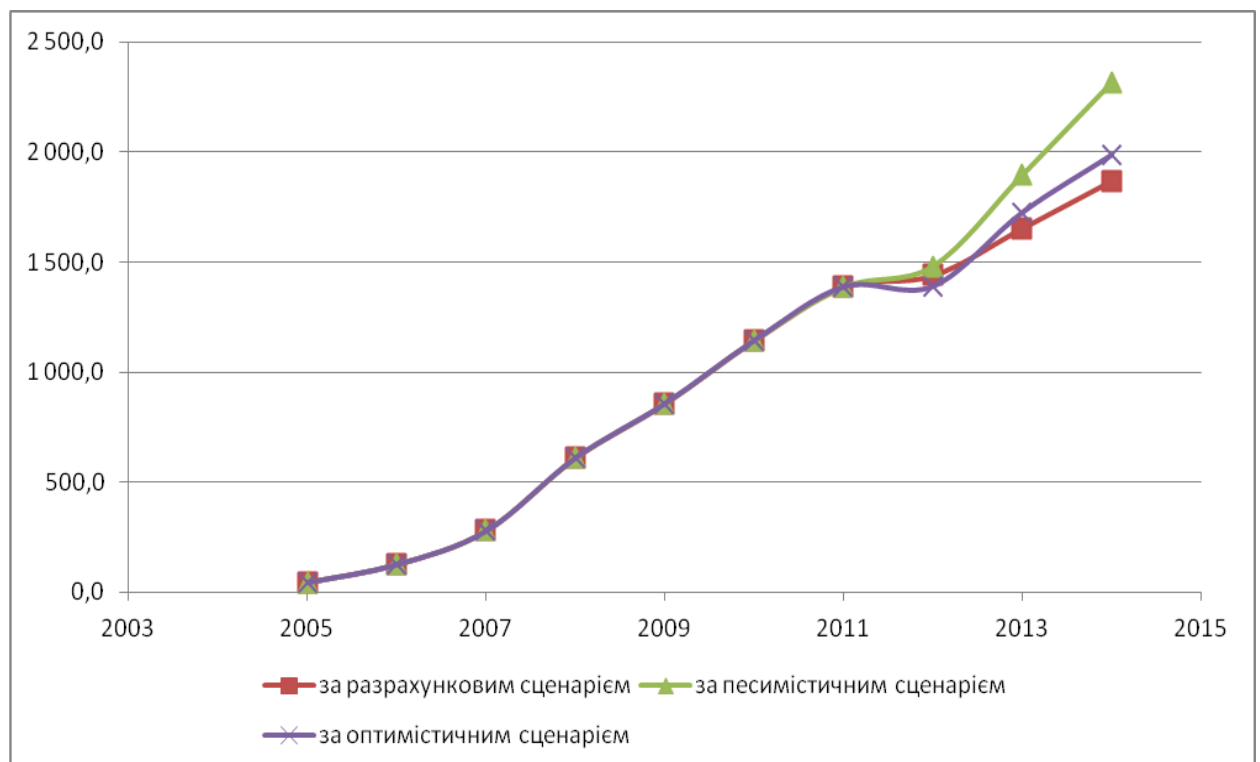

Рисунок 4 – Прогнозні показники динаміки загальних активів НПФ за різними сценаріями розвитку

Зростання загальних активів НПФ при песимістичному сценарії розвитку економіки України вище, ніж при оптимістичному. Це вказує на те,

що існують якісь стримуючі фактори, які не дозволяють активам НПФ прогнозовано знижуватися при падінні економіки (втім, як і значно підніматися при її зростанні) - тобто діє досить стійка модель розвитку НПФ. Тобто, якщо основною метою діяльності недержавних пенсійних фондів є збереження пенсійних накопичень громадян, то такий підхід є позитивною ознакою в процесі діяльності НПФ. Що стосується відображених на рисунку 4 сценаріїв зростання загальних активів НПФ, то швидше за все реальний показник зростання активів буде балансувати між цими прогнозними показниками.

Висновки. Проведення аналізу, розгляд існуючих результатів діяльності НПФ та прогнозування динаміки загальних активів НПФ є однією з найважливіших передумов вибору ефективного механізму забезпечення стійкого зростання загальних активів НПФ залежно від сценарію розвитку основних макроекономічних показників країни.

Перелік використаних джерел

1. Аналітика НПФ [Електронний ресурс] / Українська асоціація інвестиційного бізнесу. Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua/analituaib/analitnrf.html>.
2. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України [Текст] / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник НБУ.- 2011-№ 1. – С. 18 – 24.
3. Вітлінський В.В. Моделювання економіки [Текст]: навч. посібник / В.В. Вітлінський - К.: КНЕУ, 2005. – 408 с., ISBN: 966-574-411-9.
4. Камінський А.Б. Розкриття інформації в системі недержавного пенсійного забезпечення: обґрунтування доцільності та практика реалізації [Текст] / А.Б. Камінський, Д. А. Леонов // Фінанси України. – 2011 - № 6. – С.62 – 72.
5. Канторович Г. Г. Анализ временных рядов. Лекционные и методические материалы [Текст] / Г. Г. Канторович // Экономический журнал ВШЭ. — 2002. — № 3.

6. Котляр Д. Недержавне пенсійне забезпечення в ЄС: корисний досвід та можливі висновки для України [Електронний ресурс] / Д. Котляр. - Режим доступу: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=135&iar_id=126&as=2.

7. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень [Текст]: Курс лекцій / О.В. Кустовська – Тернопіль: Економічна думка, 2005.-124 с.. ISBN: 966-654-159-9.

8. Лондар С.Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні [Текст] / С. Л. Лондар, С.П. Лондар // Фінанси України. – 2011 - № 9. – С. 45 – 58.

9. Момотюк Л.Є. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення [Текст] / Л.Є. Момотюк // Фінанси України. – № 5. – 2006. – С. 71–77.

10. Недержавні пенсійні фонди [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. - Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/1058.html>.

11. Недержавні пенсійні фонди України та загальнообов'язкова накопичувальна пенсійна система [Електронний ресурс] / Агентство фінансових ініціатив - Режим доступу: http://www.capitalmarkets.kiev.ua/download/fia_report_feb2007.pdf.

12. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 02.12.2010 № 2755-V зі змінами та доповненнями. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.

13. Присенко Г. В. І. Прогнозування соціально-економічних процесів [Текст]: навч. посіб. // Г. В. Присенко, Є. І. Равікович - К.: КНЕУ, 2005. — 378 с., ISBN: 966–574–739–8.

14. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс]: закон України від 09.07.2003 №1058 - IV зі змінами та доповненнями. – Режим доступ : <http://www.ligazakon.ua>.

15. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс]: закон України від 09.07.2003 №1057- IV зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.

16. Про пенсійне забезпечення [Електронний ресурс]: закон України від 05.11.1991 №1788 - XII зі змінами та доповненнями. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.

17. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013 і 2014 роки [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 № 907 – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.

18. Річна звітність НКЦПФР [Електронний ресурс] / Національна комісія з цінних паперів та фондовому ринку. - Режим доступу: <http://astra.ssmsc.gov.ua/activities/annual>.

19. Річна звітність недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]/ Українське агентство фінансового розвитку // Україна фінансова. - Режим доступу: <http://ufin.com.ua/zvitnist/npf/npf.htm>.

20. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Марчук, В.П. Аналіз діяльності та прогнозування активів недержавних пенсійних фондів України [Електронний ресурс] / В.П. Марчук, В.В. Воробьова // Ефективна економіка. - 2012 - № 8. - Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>